

ממילא זה מחזי כריבית?

ומבאר: **מידי דהוה אשדה אחוזה**, בדומה לשדה אחוזה [שיוורש אדם מבית אבותיו], שאם אדם הקדישה, אמרה תורה, כשבא לפדותה מהקדש, מחשבים לו כמה שנים יש עד היובל, ונותן סלע ופונדיון לכל שנה, לבית זרע חומר שעורים.

שדה אחוזה, לאו, אף על גב דקא אכיל הקדש מהשדה **פירי טובא**, והפירות של כל שנה שוים להקדש הרבה יותר מסלע ופונדיון.

אפילו הכי, **אמר רחמנא, קא פריק לה** פז-א

שפודה אותה מהקדש, **בארבעה זוזי**. דהיינו סלע, בגלל שהפודה יורד לספק, ספק יהיו בה פירות, ספק לא יהיו בה פירות.

הכא נמו, במשכנתא בנכיתא, **לא שניא**.

וכשיוורד המלוה לספק, שאפילו אם השדה תלקה ולא יהיו בה פירות, הוא ינכה לו מהחוב, הרי זה מותר, כי זה לא נראה ריבית. כי מפדיון שדה אחוזה רואים, שכך הוא דרך מקח, שמוזילים הרבה מהשווי בגלל הספק.⁽¹⁾ ולכן, גם כשמנכה לו הרבה פחות משווי הפירות בשוק, נראה הדבר שמוזיל בגלל הספק, ולא בגלל ההלואה.⁽²⁾

אתרא דמסלקי? וכ"כ הרמב"ן בד"ה עבד רבינא. ה. תוס' מביאים י"מ שרבינא אכיל בנכיתא, היינו כקיצותא דלעיל חמש שנין בנכיתא מכאן ואילך שיימנא כולהו פירי. אבל סתם נכיתא אוסר, והולך לשיטתו לעיל שמתיר קיצותא, וצ"ב לפי"ז מה הלימוד משדה אחוזה? מבאר המהרש"א: המחלוקת בין רבינא לאמוראים היא אם מותר בקיצותא לצורבא מרבנן, וזה תלוי באם מותר לשאר בנ"א בנכיתא, כי לעולם צורבא מרבנן צריך להחמיר דרגא אחת יותר משאר בנ"א, ורבינא לומד משדה אחוזה שלשאר בנ"א מותר בנכיתא, וממילא סובר שלצורבא מרבנן מותר בקיצותא.

1. כן כתב הרמב"ן בד"ה עבד רבינא עובדא, והרש"ש כתב שכן משמע לשון רש"י.

2. כתב הרמב"ן בד"ה מכל מקום, משכנתא בנכיתא האמורה בכל מקום היא שמנכה לו בכל שנה ושנה, ולא שמנכה לו פעם אחת, שהרי הנכיתא צריכה להיות כמו בשדה אחוזה ובשדה אחוזה הפודה נותן סלע ופונדיון לכל שנה.

ג. הרשב"א מביא את שיטת הראב"ד, וכן הרא"ש את שיטת תוס'. שר"כ ור"פ ור"א לא אוסרים לאכול בנכיתא אלא החמירו על עצמן כדין צורבא מרבנן, ומדייקים כן מלשון הגמרא שכתוב לא אכלי ולא כתוב אסרי, וכתב הרשב"א שלשיטה זו מש"כ בגמרא ומאן דאסר וכו' לא הכונה אסר לכו"ע, אלא לעצמם ולכל צורבא מרבנן כמותם. ועוד כתב שיש ספרים של"ג מאן דאסר אלא ומאן דלא אכיל, וכ"ה גירסת הרא"ש. הרשב"א מעיר על שיטה זו למה הגמרא לא מזכירה את רבא יחד עם האמוראים שאוסרים לצורבא מרבנן לאכול בנכיתא? לכאורא לשיטה זו שכל המחלוקת היא אם מותר לצורבא מרבנן איך רבינא מוכיח את שיטתו שמותר לצורבא מרבנן, משדה אחוזה? מבאר הרא"ש שכיון שהתורה התירה בשדה אחוזה, א"צ להחמיר אפילו לצורבא מרבנן.

ד. הרשב"א כאן, ולעיל בדף סב. מביא את שיטת הראב"ד שרבינא אכיל בנכיתא רק באתרא דלא מסלקי אבל באתרא דמסלקי מודה שאסור, ומקשה עליו הרי רבינא לומד את ההיתר משדה אחוזה ומשם אפשר ללמוד גם על

ומאן דאמר, אמר לך: הסיבה שאני לא לומד משדה אחוזה להתיר, (3) היא משום ששדה אחוזה, הקדש היא, ורהמנא אוקמיה, התורה היא שהעמידה את הסכום הנמוך הזה, אפדיון. ובגלל שזה פדיון, מספיק פדיון כל שהוא, ואי אפשר ללמוד מזה שדרך מקח בכך.

ואילו הכא, הלואה היא, ומיחזי כריבית, כיון שאוכל פירות יותר מסכום ההלואה.

אמר רב אשי: אמרו לי פבי [הזקנים] דמתא מחסיא, סתם משכנתא, כלומר, באתרא דמסלקי, ולא פירשו ממתי יוכל לסלק, יש למלוה זכות להחזיק בה, ולאכול פירות, שתא, שנה אחת.

למאי נפקא מינה? — דאי אכיל לה המלוה שתא, מצי הלוח מסלק ליה.

ואי לא אכל שנה, לא מצי מסלק ליה. אפילו אם נהגו לסלק גם בתוך שנה ראשונה. (4)

אבל ודאי שגם לשיטת ר"ת אם המלוה לא יורד לספק אסור, כמוש"כ הטור שאפילו לדעת ר"ת אם כותב לו אחריות על שאר נכסיו אסור, שאם יפול הבית או ישרף יפרע משאר נכסיו ונמצא שאין כאן הפסד). וכן קשה לשיטת הרמב"ן בדף סד: ? ומכאן סייעתא לשיטת רש"י בדף סד: והרמב"ם שבכל מקום שמנכה ללוה אפילו אם לא יהיה ריוח יש את ההיתר של נכייא, ומה שכתוב במשנה בדף סד: ולא ישכור ממנו בפחות זה רק בבית, שלא יורד לספק.

3. הרשב"א מקשה מה הגמרא שואלת על מאן דאסר למה לא לומד משדה אחוזה, הרי גם הוא סובר שמה"ת זה לא ריבית, ואפילו הכי חכמים אסרו כי זה מיחזי כריבית? ומתרץ דבר שהתורה התירה ואמרה לעשות כן כמו בשדה אחוזה שאמרה שהפודה צריך לתת סלע ופונדיון לשנה, ש"מ שזה דבר מותר לגמרי ואין מה לחשוש בו, וכן כתב הנמוק"י, ועיין ברש"ש.

4. כך מפרש הב"י (דף יז:): את שיטת רש"י, אבל הרשב"א מפרש שמדובר כאן במקום שאין בו מנהג ידוע לשנה ראשונה, אבל אם היה שם מנהג לסלק תוך שנה, מסלקין. וכן דעת הנמוק"י. והרשב"א לשיטתו, לא יכול לפרש

הנמוק"י (לח: בדפי הרי"ף, סוף דבור ראשון) כותב בשם ספר הישר שנכייא מועיל להתיר רק במשכון קרקע ולא במשכון מטלטלין כי זה לא דומה לשדה אחוזה, כי במטלטלין ע"י השימוש במשכון יש פחת גדול והקצן מתכלה ואין דרך להוזיל הרבה, אבל הב"י (דף טז:): מוכיח מהמרדכי לא כך, ובבדק הבית מביא רשב"א שמתיר בזה.

הב"י שם מביא הגהות מרדכי שאומר שמכיון שההיתר בנכייא נלמד משדה אחוזה, צריך שהניכוי יהיה לכל הפחות כמו בשדה אחוזה, וכל שמנכה לו פחות מכשיעור שדה אחוזה שהוא לזרע חומר שעורים, סלע ופונדיון לשנה, זה כמו בלא נכייא, והב"י כותב ע"ז ואין נראה כן מדברי הפוסקים שהרי סתמו דבריהם ולא חילקו בכך.

תוס' בדף סד: מביאים את שיטת ר"ת שההיתר של נכייא זה רק בהלוהו על שדהו, שהשדה משכנתא ביד המלוה וכאילו השדה בידו בתורת מכר, אבל כשהמלוה שוכר מהלוה בפחות אסור אפי' שיורד לספק, לפי"ז ההיתר בנכייא לא נלמד לגמרי משדה אחוזה שהרי כאן צריך עוד דבר כדי להתיר, וצ"ב מה הגמרא שואלת על מאן דאסר למה לא לומד משדה אחוזה להתיר, הרי גם מי שמתיר לא מתיר כריבית בגלל שדרך מקח בכך לחוד?

אמר רבא: לית הלכתא לא כטרשי פפונאי, ולא כשטרי מחוזנאי, ולא כחכירי נרשאי.

והגמרא מפרשת את דברי רבא.

כטרשי פפונאי, היינו כטרשי דרב פפא, שאמר לעיל בדף סה א, טרשא ידידי שרי.

שטרי מחוזנאי [של בני עיר מחוזא], היו כותבים אותם, באופן דוקפי ליה לרווחא אקרנא, וכתבי ליה בשטרא.

כלומר, כשהיו נותנים סחורה לתגר על מנת שימכרנה למחצית שכר [היינו שחצי הריוח יהיה שלו, וחצי לבעל הסחורה, וזה נקרא בלשון חכמים "עיסקא", ונתנו לו שכר כפועל בטל, כמו שמבואר במשנה הבאה] הם לא היו כותבים בשטר העיסקא את שווי הקרן שהתגר קיבל ואת הסכום העיסקא, אלא העריכו כמה ריוח צריך להיות, וכתבו בשטר העיסקא את סך הקרן וחצי הריוח כסכום אחד. כגון: אם הקרן הוא מאה, וחצי הריוח הוא עשר, כתבו בשטר: פלוני חייב לפלוני מאה ועשר בשביל העיסקא⁽⁶⁾, ואין הלכה

אבל אם פירשו שיוכל לסלק בתוך שנה ראשונה, יכול לסלקו.

ואמר רב אשי: אמרו לי סבי דמתא מחסיא, מאי לשון "משכנתא"? — דשכונה גביה. כלומר, זה שהוא דר בחצר הממושכנת לו, חשובהדבר כ"שכונה" גמורה, שאין לך שכן כמוהו.

למאי נפקא מינה? — לדינא דבר מצרא.

"דינא דבר מצרא" הוא כך:

אם ראובן רוצה למכור את שדהו, ולשמעון יש שדה סמוכה אל המצר [הגבול] של שדהו של ראובן, הרי שמעון [ה"מצרן"] קודם לשאר אדם, ויש לו זכות קדימה לקנות את השדה מראובן. אך אם הלוחה רוצה למכור את החצר הממושכנת, וסמוך לחצרו יש חצר של אדם אחר, נחשב המלוה כשכן הקרוב ביותר, והוא קודם ל"מצרן"⁽⁵⁾ כי כולה "שכונה" היא בידו, והרי הוא נחשב ל"מצרן" מד' רוחות.

5. וכתב הרא"ש בסימן ל"ו שאם קנה אחד מן המצרנים בעל המשכונא מסלקו, וכן שיטת הריטב"א, אבל הריטב"א מדייק מלשון רש"י שחולק ע"ז, כי כותב אין שכן טוב ממנו לקנותה משמע שאם קדם מצרן וקנה א"א לסלקו, אמנם ברא"ש כתוב שרש"י לא חולק.

6. הטעם שעשו כן, עיין בהערה 7. מש"כ שזקפי לרווחא אקרנא וכתבי ליה בשטרא, זה דבר אחד, כן נראה מדברי רש"י, אבל בביאור הגר"א לשו"ע כתוב שהרמב"ם והטור מפרשים שזה שני דברים עיי"ש.

כרש"י, כי הוא סובר לעיל (מובא בדף סז: הערה 9) שבמקום שיש זמן שלא מסלקי, אפילו כשעובר הזמן נשאר לזה הדין של אתרא דלא מסלקי, ואם היה מפרש כרש"י היה הדין שלכל אתרא דמסלקי יש דין של אתרא דלא מסלקי. ורש"י יסבור כהרמב"ן והרא"ש לעיל שחולקים על הרשב"א. ולריטב"א יש שיטה אחרת, שמדובר כאן באתרא דלא מסלקי ובוה אם משכן לו קרקע סתם אינו יכול לסלקו תוך שנה, אבל באתרא דמסלקי לעולם מסלקו כמנהגם. הב"י שם כותב שדעת הרמב"ם כהרשב"א, וכן כתב בכס"מ, אבל הלח"מ סובר שדעת הרמב"ם כהריטב"א.

כמותם, ואסור לעשות כן.

והטעם שאסור לעשות כן, כי מו יימר דהוה רווחא, ואם לא יהיה ריוח נמצא שנוטל ממנו את העשר הנוספים על הקרן, בשביל שהלוהו, וזה ריבית.

אמר ליה מר בר אממר לרב אשי: אבא, אממר, עביד הכי, כתב בשטר העיסקא את ערך הקרן וחצי הריוח, וכי אתו לקמיה התגרים, ואומרים לו לא היה ריוח, מהימן להו⁽⁷⁾.

אמר ליה: תינה היבא דאיתיה לדידיה בשעת פרעון, שהוא יאמין לתגרים ואין חשש איסור.

אבל מה יקרה אי שכיב, אם ימות, ונפל שטרא קמי יתמי, מאי? הרי היתומים שלו שיירשו את שטר העיסקא, יגבו מהתגרים את כל הכתוב בשטר, ואסור לאביך לעשות כן, כי שמא ימות, ובניו יבואו לידי איסור⁽⁸⁾.

הרי כ"שגגה שיוצא מלפני השליט, ונה נפשיה, הסתלקה נפשו, דאמימר.

ומה שרבא אמר "ולא כחכירי נרשאי" [חכירות הוא: המקבל שדה מחכירו בעשרה כורין חטיף לשנה, בין שהשדה תעשה הרבה בין תעשה מעט, "נרשאי" היינו עניים, שהיו מחכירים שדות לעניים].

היינו דכתבי הכי בשטר החכירות: משכן ליה פלניא ארעיה לפלניא, והדר הכרה מיניה. כלומר: שהיו מלוים מעות לעניים, ולוקחים את שדות העניים בתורת משכון, וחוזרים ומחכירים להם בכך וכך כורין לשנה.

והטעם שזה אסור, כי אימת קנאה אימתי אכן אירע שקנאה המלוה מהם בתורת משכון, עד שיכול לומר דאקנייה נהליה לבעלים בתורת חכירות?

וכן נראה מדברי הרמב"ם והטור שכתבו ונמצאו באין לידי ריבית, ובמאירי זה מדוקדק מאד שכשמביא את מה שעשו בני מחוזה כותב הרי זה אסור שמא לא ירויח כלום ונמצא ריבית, ואח"כ כותב ואם הוא מאמין בו על הכל מותר אלא שאין לעשות כן הואיל והשטר כתוב כולו קרן שמא ימות ונמצא מאכיל את גוזליו גזילות. אמנם מדברי הב"י והב"ח נראה שמש"כ הרמב"ם והטור ונמצאו באין לידי ריבית היינו שמא ימות ויפול לפני היורש ויגבה בו את הריבית. וצ"ב אם הם מדברים כשהתנו שאם לא יהיה ריוח התגר לא ישלם, א"כ אם הנותן ימות והיורשים יגבו את הכל זה גול ולא ריבית?

8. הב"י בסימן קע"ז (דף ל:): כותב בשם רבינו

7. והטעם שזקף את הריוח עם הקרן, כתב הראב"ד (מובא בשטמ"ק) שזה נועד להטיל מורא על המקבל שיפחד לומר שלא היה ריוח. והיה סובל הפסד ומשלם כל הכתוב בשטר. ומה שרב אשי אמר לו שאפילו הכי אסור שמא ימות ויגבו היורשים את הכל שלא כדין אין כונתו שיעברו על אסורו ריבית אלא על איסור גול שהרי התגרים לא חייבים לשלם את הריוח וגובים מהם בטעות, וכן מפורש בנמוקי יוסף ובמאירי שכתבו ושמא לא הוי ביה רווחא והוי גול, אבל בני מחוזה שלא האמינו לתגרים, כשזקפו רווחא אקרנא זה כמו שהתנו שבכל אופן ישלמו חצי ריוח, ואם לא יהיה ריוח זה ריבית. (אולי עשו כן כי היו בטוחים שיהיה ריוח, וחששו שהתגרים ישקרו שלא היה ריוח)

ומכיון שאין כאן חכירות, נמצא שהפירות שהיה הלואה נותן למלוה בכל שנה הם ריבית⁽⁹⁾.

והאידינא, דקא כתבי הכי: קנינא מיניה את השדה בתורת משכון, ושהינא כמה עידינין⁽¹⁰⁾ [שנים] ביד המלוה, ועבד בשדה, ואכל פירותיה בנכייתא, והדר חכרה הלואה

שהוא הבעלים, ממנו, שפיר דמי, וגם בזה היה ראוי לאסור מדרבנן, והקילו כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין.

ולאו מילתא היא! שאפילו אם השדה שהתה ביד המלוה שלש שנים בתורת משכון, אסור לו אח"כ להחכירה ללוה.⁽¹¹⁾⁽¹²⁾

ירוחם שאם כתב בפירוש בשטר, שאם התגר יגיד שלא היה ריוח מאמין אותו, מותר. וכתב הב"י ופשוט הוא.

הריטב"א כותב שאם מניחים את השטר ביד שלישי מותר, כי אין חשש שהנותן יגבה שלא כדין, בס' אילת השחר מוכיח מזה שהחשש כאן הוא משום גזל ולא משום ריבית כדברי הנמוק"י והמאירי, כי אם יש לחוש לריבית מה מועיל שהשטר ביד שלישי הרי השליש מצד עצמו אינו נאמן אלא מחמת שהלואה מסכים ומאמין לו, ואם השליש לא יאמין לתגר ויתן לנותן לגבות השטר, אם באמת לא היה ריוח גובין ממנו יותר ממה שמגיע, ומה שהתגר מסכים שבכה"ג יגבו ממנו לא מציל מאיסור ריבית.

מפרש כך ומש"כ נמצא נוטל ריבית קצוצה לאו דוקא הוא, אלא נראה כהערמת ריבית, ופשיטא שמותר לו להחכירה לאחר אבל ללוה אסור שנראה כריבית. אמנם הרשב"א והריטב"א אומרים שמש"כ רש"י בד"ה ולא מילתא היא, שאפילו שהייה נמי אסור דריבית גמורה היא, כונתו שזה ריבית קצוצה, ולפי"ז ודאי גם כאן כונת רש"י שזה ריבית קצוצה ממש, ואפילו הכי יכול לפרש את הגמרא כהרשב"א ותורא"ש. מה שכותב הרשב"א בחידושו שכונת הגמרא שזה אסור מדרבנן בגלל הרואים, בתשובותיו (ח"ד סי' רלב, מובא בב"י דף יז:) הוא לא מפרש כך וז"ל מדאמרין גבי חכירי נרשאי אימת קנייה דמקנייה ניהליה, משמע דכל כי הא הוי ליה כקוצץ דמים מחמת מעו תיו וריבית קצוצה היא, ומבואר שדם שאפילו אם המלוה קנאה בכסף ובשטר זה ריבית קצוצה. (ועייין לקמן בהערה 13).

10. רש"י בד"ה שפיר דמי כותב דהיינו שלש שנים, בספר אילת השחר מבאר שיעור זה, וז"ל כיון דבשיעור כזה הוי חזקה, הרי דכבר ידוע שהמלוה עבד בזה, וכשמחכיר הוי בעיני האנשים כמחכיר שדה שלו.

11. רש"י בד"ה שהינא כמה עידינין כותב שמדובר כאן במשכנתא בנכייתא, וכן כתב הרשב"א בחידושו. (בפסק הלכה, ד"ה ומ"מ מסתברא), ומוכיח מכאן שמשכנתא בנכייתא מותרת, שהרי כתוב שאסור לקחת משכנתא

9. הרשב"א והתורא"ש מבארים שאין כונת הגמרא "אימת קנאה" ממש, שהרי קרקע נקנית בכסף ובשטר, וכיון שמשכנה לו והלואה קיבל כסף מהמלוה וכתב לו את השטר, קנאה המלוה, או שהמלוה החזיק בשדה וקנאה, אלא כונת הגמרא כנגד הרואים, שמכיון שהמלוה לא קונה את השדה לגמרי אלא בתורת משכנתא, ושם הלואה נקרא על הקרקע, הרואה אומר "אימת קנאה" זה שיקנה אותה לבעלים בתורת חכירות, ואין זה אלא נוטל שכר מעותיו. ולכן הגמרא אומרת אח"כ שעשכשו שכותבים בשטר המשכנתא ושהינא כמה עידינין שפיר דמי, כי עי"ז ניכר לרואים שהמלוה קנאה לפירותיה וחזר והחכיר לבעלים. וכתב התורא"ש שגם רש"י

ולחזור ולהחכירה לבעלים, משמע שכשמחכיר לאדם אחר מותר. ורש"י הולך לשיטתו בדף סד: שמשכנתא בנכייטא בשדה מותרת. מוסיף הרשב"א: שאין לומר שמדובר כאן במשכנתא דסורא, כי בזה המשכנתא היא מכירה גמורה לפירות, ואפילו אם חוזר ומחכיר לבעלים מותר. כי זה לא נראה כלל כריבית. וכך סובר המפרש על הרי"ף שכותב על דברי הרי"ף "ולאו מילתא היא. פירוש: אלא הלכתא כדכתבין שרק משכנתא דסורא מותרת.

אבל הרמב"ן לעיל (סוף ע"א ד"ה וחכירי) כותב שמדובר כאן במשכנתא דסורא, שמשכנו עד יום פלוני וביום זה השדה יוצאת מהמלוה בלי כסף. והולך לשיטתו שכל משכנתא אסורה חוץ ממשכנתא דסורא. הדרכי משה (בסימן קס"ד א') מביא תש' הריב"ש (תשובה ש"ה ד"ה ולא עוד) שמביא מחלוקת אם גם במשכנתא דסורא אסור להשכיר ללוה עצמו, ומוסיף והיינו כשלא התנה מתחילה כך אבל אם התנה מתחילה שיחזור וישכיר לו, לכו"ע אסור. וכן מפורש בתש' הרשב"א שמביא הב"י בסימן קעב (דף יז: ד"ה כתוב) אמנם שם הרשב"א סותר את מה שכותב כאן בחידושים, שכותב שחכירי נרשאי מדובר דוקא במשכנתא דסורא, אבל במשכנתא בנכייטא זה לא רק אבק ריבית אלא ריבית קצוצה, (ועיין בהערה 12).

12. רש"י כותב שכונת הגמרא שאפילו אם המשכנתא שהתה ביד המלוה לפני שחזר והחכירה לבעלים, זה ריבית גמורה וכונתו שזה ריבית קצוצה, ולכן מוסיף שאין כאן ספק כעושה ואוכל שפעמים שמוציא הוצאות ואינו נוטל ריוח, אלא כאן הריוח ודאי, והולך לשיטתו בדף סב: שבמקום שהריבית לא ודאית כי יתכן שהשדה לא תעשה פירות, זה לא ריבית קצוצה. כך כתבו הרשב"א והריטב"א בשיטת רש"י. אבל התורא"ש (עיין הערה 9) לכאורה מפרש גם כאן

שלשון רש"י לאו דווקא, וכונתו שזה נראה כהערמת ריבית, ולפי"ז צ"ב למה רש"י צריך לפרש שאין כאן ספק? וכן קשה לפי פירושו על רש"י בד"ה אימת קנייה?

הרשב"א כותב על דברי רש"י והוא מן התימה? וכונתו לתמוה איך יתכן שזה ריבית קצוצה, הרי המלוה קנה את השדה בתורת משכון, וכשחוזר ומחכיר ללוה זה עיסקה חדשה, כמו שמחכיר לאחר? ומיישב שרש"י סובר שכשחוזרים הבעלים וחוכרים ממנו, מתברר שלכתחילה על דעת כן עשו, וכאילו התנו כן שיחזור ויחכיר לו, ולכן זה ריבית קצוצה. ואפשר להסתפק בכונת הרשב"א האם כונתו שלכן מה שהמלוה קנה את השדה בתורת משכון, וירד לתוכה, זה למראית עין, והאמת היא שלא היתה כונתם למשכון, או שבאמת הוא קנה בתורת משכון, ואעפ"כ זה ריבית קצוצה כי כל זה נעשה בשביל ההלוואה, וכשהלוה נותן משכון למלוה בשביל שיחזור ויחכיר לו והוא יתן לו כל שנה עשרה כורין פירות, זה תוספת בשביל ההלוואה, ומכיון שהתנו כן בתחילה זה ריבית קצוצה. הנמוק"י מביא את דברי הרשב"א עם קצת תוספת, וז"ל דכיון דחוזרים הבעלים וחוכרין ממנו אגלאי מלתא דמעיקרא אדעתא דהכי עבדי. וכאילו הוי משום הלאו והרי זה ריבית קצוצה. מלשון זה משמע קצת כאופן ב'. וכן נראה מדברי הב"י בסימן קע"ב (דף יז:)

כשמבאר את מחלוקת הרא"ש והרמ"ה, וכך אפשר לפרש גם את דברי התשובות הרשב"א (ח"ד תש' רל"ב) שמביא הב"י אח"כ. הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה (פ' ה' ה' ט"ו) כותב שזה מהדברים המותרין ואסור לעשותן מפני הערמת ריבית. ומבאר שם שזה יותר קל מאבק ריבית ואם עבר המלוה והחכיר לבעלים, גובה מהם את דמי החכירות. ולזה הסכימו הרמב"ן והרשב"א, והריטב"א מסכים עם השיטה שזה אסור מדרבנן משום אבק ריבית.

מבוא לדין "עיסקא":⁽¹⁾

רווחי כספו, ואין בזה ריבית.

תקנו חכמים, שאדם המקבל כסף מחבירו לצורך עיסקא, והיינו שמקבל את הכסף כדי לעשות בו עסק, וברווחים יתחלקו הוא ונותן הכסף, יכול הוא לעשות זאת בלא שיהיה בדבר חשש ריבית, אם תיעשה העיסקא בדרך שקבעו חכמים, שכל העיסקא תהיה בנויה על היסוד "מחצה מלוה, ומחצה פקדון", וכפי שיבואר.

התקנה היתה, שיקבל מקבל העיסקא את הכסף מאת נותן העיסקא, באופן שיהיה המקבל אחראי על מחצית הכסף כאילו היתה מלוה בידו, שבכל ענין שהוא, חייב המקבל להחזיר את מחצית הכסף למלוה, ואין לו כל טענת פטור של אונס או הוזלת המקח וכדומה.

ואילו המחצית השניה של הכסף, תהיה בידו בתורת פקדון, כך שאם ייפסד העסק מחמת אונס, או שתזול הסחורה, הוא לא ישא באחריות על מחצה זאת, אלא יהיה ההפסד כולו על חשבון נותן הכסף.

לפי תקנה זו, כיון שחצי מהקרן ניתנת למתעסק בתורת הלואה, שהרי הוא חייב באונסין של חצי הכסף שקיבל. לכן הרווחים שיבואו מהחצי הזה, אכן מגיעים לו, כמו כל

ואילו חצי הקרן השניה, כיון שהיא ניתנת בידו בתורת פקדון, הרווחים של חצי הפקדון מגיעים לנותן, שהרי הם רווחים מכספו.

מקבל העיסקא צריך לקבל שכר על טרחתו עבור העיסוק במחצית הפקדון, כי אם הוא יתעסק בחלק הפקדון ללא שכר, נמצא שהוא טורח בו בגלל ההלואה שקיבל, ויש כאן ריבית.

לכן, יש לנותן העיסקא לשלם שכר למתעסק בה, על טרחתו בחלק הפקדון [שהוא כאמור, של נותן העיסקא].

שכר זה ניתן לשלמו בשני אופנים:

האחד, לשלם לו שכר על עבודתו בכל יום, כפועל.

והשני, לשלם לו שכר כללי על כל ימי השותפות, על ידי שיתן למתעסק יותר מחצי הרווחים.

או שהנותן יקבל על עצמו יותר מחצי האחריות, והמתעסק ישא באחריות בפחות מחצי, כי הפחתת היקף האחריות גם היא

שכחזר המלוה והחכירה ללוה זה לא ריבית קצוצה. אבל לשיטת רש"י שזה ריבית קצוצה, גם כשהחכירה לאחר זה לא יוצא מידי אבק ריבית.

1. המקור לדין עיסקא הוא בגמרא לקמן [קד ב].

כתב הריטב"א ומסתבר שאם המלוה החכיר את המשכנתא לאדם אחר, והוא החכיר את זה ללוה, מותר ואפילו שהמלוה לא ירד כלל למשכנתא. וכן כתב הב"י בסימן קס"ד בשם תלמידי הרשב"א. ומוסיף ביאור: שמכיון שחכרה אחר, כבר אין הוכחה שעל דעת כן הלוהו. וכותב הב"י שזה יתכן רק לשיטות

נחשבת לשכר.

כמו כן, יש אופנים בהם מספיק ליתן שכר מועט, כמו דינר אחד בלבד, עבור כל הטרחה בעיסקא.

לפי הרמב"ם, ניתן לעשות זאת אם קצץ כך בשכרו מראש, לפני תחילת העסק.

ולפי הרי"ף, שכר של דינר אחד מספיק, דווקא ביש לו למתעסק בהמות אחרות, שבלאו הכי מתעסק בהם, ואין לו תוספת טרחה בשמירת בהמות נוספות.

העיסוק במחצית הפקדון מבלי לקבל שכר, בפשטות הוא אינו איסור מן התורה, וכמו שכתבו התוס' להדיא לקמן ע ב ד"ה אין, שהאיסור לתת פירות לחנוני כדי שיעסוק בהן למחצית שכר ומבלי שיקבל שכר על טרחתו, הוא רק מחמת ריבית דרבנן.

ואף על פי שהמעות נמצאות אצל המתעסק בתורת מלוה, וכשמוסיף לו המתעסק את הטרחה בחינם עבורו, יש לדון מדוע אין זו ריבית מדאורייתא, יש בזה כמה טעמים.

א. לפי דברי רבא לקמן [קד ב] שאין למתעסק רשות להוציא את המעות להוצאותיו אלא לעיסקא, אם כן, אין זה מלוה גמורה אצלו. שכל מלוה להוצאה ניתנה לכל צרכי הלווה, וזה שלא קיבל המעות לכל צרכיו אין לזה שם מלוה גמורה.

ב. אם דנים את כל כסף העיסקא כנתינה אחת, הרי לא קיבל המתעסק על עצמו אחריות אלא על חצי, ומלוה גמורה אינה אלא במי שקיבל על עצמו את כל האחריות.

ג. אף אם דנים את חצי המעות שאצלו כמלוה גמורה, מכל מקום, התוספת שמוסיף לו על ההלוואה בטרחתו, אינה ריבית גמורה מן התורה, כיון שהמתעסק טורח גם עבור עצמו בחצי המלוה, ואין הטרחה הנוספת שטורח בחלק הפקדון נחשבת נתינה גמורה שתחשב ריבית.

היתר עיסקא הנהוג כיום, נובע מדין עיסקא הנ"ל, כי כאשר אדם מפקיד כספו בבנק [שיש לו היתר עיסקא], ומקבל ריבית, או לווה מהבנק ומשלם ריבית, הכסף המופקד על ידו נעשה חלקו פקדון באחריות המפקיד, והרווחים של חלק זה מגיעים למפקיד, וחציו נעשה מלוה באחריות הבנק, והרווחים מחצי זה מגיעים לבנק.

תשלום הריבית הוא רווחי הפקדון. אלא שהבנק או הלווה, אינם נאמנים על חלק הפקדון לטעון שנאנס אלא רק באופנים מסויימים, ולכן במציאות, הלווה נשאר נושא באחריות.

מתניתין:

אין מושיבין חנוני, לא יאמר אדם שיש לו כסף להשקיע בעסק, לחנוני [שהוא אדם המוכר בחנות פירות מועטים לכל אדם, במחיר שהוא גבוה ממחיר השוק, שבו נמכרות כמויות גדולות במחיר זול]: קח לך כמות גדולה של פירות הנמכרים בשוק בזול, ותמכרם בחנות במחיר גבוה, **למחצית שכר**, שנתחלק ברווחים של העיסקא, חצי לי, כיון שאני נותן לך את המעות להתעסק, וחצי לך, על שאתה עוסק במעות כחנוני, ולא אתן לך שכר על עבודתך.

הפקדון, מעתה יש להתיר עיסקא זו, שהרי אינו עובד בחלק הפקדון בשכר ההלוואה שקיבל.

וכן אין מושיבין תרנגולין למחצה. אסור לו לאדם לעשות עיסקא באופן שהוא נותן לאדם אחר ביצים, כדי שהלה יושיב עליה תרנגולת ויגדל אפרוחים מהביצים, ויחלקו ברווח.

והעיסקא נעשית באופן ששמים את ערך הביצים, ומתחייב מקבל העיסקא באחריות על מחצית הערך של הביצים, הן באונס והן בהזלה, והרווח שיש בהפרש בין מחיר ביצים למחיר אפרוחים יתחלק ביניהם.⁽²⁾

ואין שמיין עגלין וסייחין למחצה. אין לשום כמה שוים עגלים עכשיו, ומקבל המתעסק על עצמו חצי אחריות. וכשירויחו יחלקו ביניהם.⁽³⁾

אלא אם כן נותן לו שכר עמלו, מה שטורח להוציאה ולהכניסה. ומזונו שמאכיל אותם.⁽⁴⁾

אבל מקבלין עגלין וסייחין למחצה, בעיסקא, מבלי לשום אותם בשעה שמקבל אותם כמה

כיון שסתם אדם הנותן לחבירו מעות כדי להתעסק בהן על מנת לחלוק ברווח, נותן אותן על דעת שמקבל העיסקא יהיה אחראי על חצי הקרן, הן לגבי אונסים, והן לגבי הוזלת מחירו.

ולכן, חצי הקרן, שממנו מרויח החנוני את חלקו ברווחי העיסקא, כיון שהוא חייב באחריותו, הרי הוא אלו כמלוה. ואילו החלק השני בקרן, שממנו מרויח נותן העיסקא, הוא אצלו בתורת פקדון. ולכן, אסור למתעסק לטרוח בחלק הפקדון חנם, כדי שלא תהיה הטרחה שלו בחלק הפקדון, שכר על חלק ההלוואה שקיבל.

ולא יתן מעות ליקח בהן פירות. הוא הדין, שאסור ליתן לאדם מעות, שיטרח בעצמו לקנות פירות בשוק בזול, וימכרם בחנות ביוקר, למחצית שכר, כדי לחלוק ברווחים.

אלא אם כן בעל הבית נותן לו, למתעסק, את תשלום שכרו, על התעסקותו בחלק של הנותן, כפועל.

ויבואר בגמרא כאיזה פועל מדובר.

וכיון שמשלם לו את שכר פעולתו בחלק

2. מבואר בתוס' יו"ט, שהחידוש בתרנגולין הוא, שאפילו מזונות מועטים שצריך ליתן לאפרוחים, חייב נותן העיסקא לשלם למתעסק, כדי שלא יהיה בזה איסור ריבית, בכך שמוסיף את הוצאת המזונות על ההלוואה.

3. בתפארת ישראל כתב, שיש חידוש בבבא דעגלים, שהייתי חושב דוקא בתרנגולין יש לשלם טרוחו. שטרחתן מרובה אבל עגל שטרחתו מועטת א"צ לשלם. קמ"ל שגם בעגל יש לשלם

טרוחו.

4. מבואר בתוס' שלענין גידול עגלים אין דין פועל בטל כיון שאינו בטל ממלאכה אחרת שלו, אלא טורח יותר ומוציא למזונות. משא"כ בחנוני שדינא הוא שאין לו לעסקו במלאכה אחרת כשמוכר בשביל חבירו בחנות, לכן יש לשלם לו שכר של פועל.

ובתוס' יו"ט דייק מהרמב"ם שכתב עמלו פי' כפועל בטל שחולק על התוס' וס"ל שגם במטפל בעגלים שמיין אותו כפועל בטל.

הם שוים, ואין אחריותם על המקבל⁽⁵⁾, אלא רק יחלקו ביניהם ברווחים בשכר שמתעסק בהם.⁽⁶⁾ כי באופן הזה אין כאן מלוה כלל, שהרי המתעסק לא קיבל על עצמו כל אחריות, ואין כאן מקום לאיסור ריבית.

ומגדלין אותן עד שיהו משולשין, שיגיעו העגלים והסייחין לשליש מגידולו של שור, או לשליש מגידולו של סוס, ואז יחלקו ביניהם⁽⁷⁾.

וחמור — עד שתהא טוענת. יש למתעסק לגדל החמור עד שתהא טוענת משאוי, ואז יחלקו.

גמרא:

תנא: כפועל בטל. דהיינו, מה ששינו במשנה שיש לשלם למתעסק כפועל, שיעורו הוא לפי מה שאדם רוצה לקבל שכר מועט, שיהיה יושב ובטל ממלאכה, במקום שיעבוד

ויתפרנס הרבה ממלאכה.

ומקשינן: מאי "כפועל בטל"? הלא המתעסק אינו בטל, אלא טורח למכור הפירות, ויש לשלם לו כפי עבודתו.

ומתריצין: אמר אביי: כפועל בטל של אותה פז-ב
מלאכה דבטל מינה.

שמים כמה אדם המתעסק במלאכה קשה, כגון נגר, שמרויח הרבה בעבודתו, מוכן להסתפק בכדי לעבוד במלאכה קלה יותר, שיש בה פחות רווח, כחנוני. וכך יהיה שכרו.⁽⁸⁾

וצריכא. הוצרכה המשנה לומר גם את כל יתר האופנים.

כי אם היה היתה המשנה אומרת רק את האופן של חנוני, היה מקום לומר, כי רק חנוני, הוא דסגי ליה בשכרו כפועל בטל, דווקא חנוני מספיק לשלם לו שכר כפועל

5. באופן זה שלא קיבל המתעסק על עצמו אחריות מדברי תוס' נראה שחולקים בשבח לחוד. ובנמוקי יוסף מפורש שחולקים גם בקרן וגם בשבח.

6. לתוס' החידוש בסיפא שאם לא פירש אחריות אלא נתן לו בסתם אין דרך לקבל אחריות לעגלים, ובנמוקי יוסף כתב שהחידוש שחייב המתעסק לגדלם עד שיעור זה.

7. ובנמו"י בשם הרמב"ם הביא שמשולשין פירושו שיגיעו לשלוש שנים.

8. זו דעת רש"י שמשנתנו כרבי שמעון בר יוחאי לקמן ששמין כמה יבטל ממלאכתו הקודמת

שמרויח בה הרבה ויעסוק במלאכה קלה וישתכר בפחות, ובשומא זו מקבל יותר מסתם חנוני שאין אדם מוכן להפסיד מרווח גדול שקיבל קודם אלא מעט אפילו אם עכשיו יטרח פחות.

אבל התוס' נקטו שהמשנה כר"מ וכיושב ובטל לגמרי. ונח' בדבריהם לבית יוסף (קע"ז ב') וכ"כ הגר"א ששמין

רק לפי המלאכה הקודמת שעסק בה כמה רוצה ליטול ויבטל ממלאכה שעסק בה. ואין שמין כלל במלאכה

שעוסק בה עכשיו. ודעת מהרש"ל ששמין כמה אדם בטל לגמרי רוצה ליטול ויהיה חנוני, ושיעור זה הוא פחות

מסתם חנוני שהרי היה בטל וזוקק למלאכה.